

le yükümlü olurlardı. İlahî isimler tevkîfi olup naslarda yer almayan isim ve sıfatlar Allah'a nisbet edilemez. İmanın gerçekleşmesi için "Allah" lafzını söylemenin şart kılınması esmâ-i hüsnânın tevkîfi olduğuna dair bir delildir. Engelleyici bir sebep bulunmadığı takdirde kelime-i tevhidi dile ifade etmek imanın geçerliliği için şarttır (*Telhişû'l-edille*, vr. 75^a-77^b, 139^a-141^a). İnsanlara ait fiillerin Allah'ın yaratmasıyla gerçekleştiğine inanmayan kimse mümin sayılmaz (*a.g.e.*, vr. 147^b). İlahî mesajları iletmekle görevli (rusûl) meleklerin peygamber olmayan insanlardan üstün olduğunu söyleyen Mâtürîdî'nin görüşü bu konudaki diğer görüşlerden daha isabetlidir (*a.g.e.*, vr. 157^b). Her ne kadar Muhammed b. Mukâtil er-Râzî gibi bazı âlimler velîlerin mücizeye benzer kevnî kerametler gösterebileceğini söyleyenleri tekfir etmişse de Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğu bu tür kerametlerin zuhur etmesini mümkün görür (*a.g.e.*, vr. 157^b-158^a). Allah'ın Tûr'a tecelli etmesini, alâmetlerinin tecelli etmesi şeklinde yorumlamak isabetsizdir. Zira ilgili âyetten Allah'ın ilâhî zâtıyla keyfiyetsiz bir şekilde tecelli ettiği anlaşılmaktadır (*a.g.e.*, vr. 169^b). Saffâr, Ebû Hanîfe'yi Ehl-i sünnet'in kurucusu olarak kabul eder ve eserinde daha çok onun görüşlerine yer verir. Ebû Hafz el-Kebîr'in zamanımıza ulaşmayan *er-Redâ 'alâ ehli'l-ehvâ'* adlı eserinden nakillerde bulunduğu için Saffâr'ın kelâm tarihi açısından önemli bir yere sahip olduğu kabul edilir. Ayrıca Ebû Hanîfe'ye dair pek çok rivayeti nakletmesiyle de dikkat çeker.

Eserleri. 1. *Telhişû'l-edille li-kavâ'id-i di't-tevhîd*. Çeşitli yazma nüshaları bulunan eserde (meselâ bk. Âtîf Efendi Ktp., nr. 1220) bütün kelâm konuları ayrıntılı biçimde ele alınmakta ve Mâtürîdiyye konusunda önemli bilgiler nakledilmektedir. Eserde Mâtürîdiyye yerine Hanefiyye ve daha çok Ehl-i sünnet adı öne çıkarılır. Mâtürîdî'ye de nâdirenen atıfta bulunularak genellikle Ehl-i sünnet mezhebi Ebû Hanîfe'ye nisbet edilir. Eserde esmâ-i hüsnâ alfabetik sıraya göre oldukça geniş biçimde işlenmiş, birçok kelâm konusu esmâ-i hüsnâ ile irtibatlandırılarak anlatılmıştır. 2. *el-İbâne*. Nübüvvet ve risâlet konularına dair bir eserdir (*a.g.e.*, vr. 156^b). 3. *Ecvibe*. Fıkha dair olup bir nüshası bilinmemektedir (her ikisi için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 548; *Suppl.*, I, 758). Saffâr'ın ayrıca *Kitâbü's-Sünne ve'l-cemâ'a*, *Şakkü'l-cenne* (Farsça) ve *Telhişû'z-zâhid* adlı eserleri kaynaklarda zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû İshak es-Saffâr, *Telhişû'l-edille*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1220, vr. 3^{a-b}, 7^a, 8^a, 19^b-22^b, 72^{a-b}, 75^a-77^b, 139^a-141^a, 143^b, 147^b, 156^b, 157^b-158^a, 169^b; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 77-78; a.mlf., *et-Taḥbîr fi'l-mu'cemi'l-kebir* (nşr. Münîre Nâcî Sâlim), Bağdad 1395/1975, I, 71; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 92-93; Kureşî, *el-Cevâhîrü'l-muḍiyye*, I, 73-74; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, I, 185-186; *Keşfü'z-zunûn*, I, 472; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 7-9; Brockelmann, *GAL*, I, 548; *Suppl.*, I, 758; *İzâhu'l-meknân*, I, 270; *Hediyyetü'l-'ârîfn*, I, 9; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 32.

İLYAS ÜZÜM

SAFFÂR, Ya'küb b. Leys

(يعقوب بن الليث الصفار)

Ebû Yûsuf Ya'küb
b. el-Leys es-Saffâr es-Sicistânî
(ö. 265/879)

Saffârîler Devleti'nin kurucusu
ve ilk hükümdarı
(861-879).

Zerenc yakınlarındaki Karnîn adlı bir köyde doğdu. Babası Leys, Sistan eyaletinin merkezi Zerenc'de bakırcı (saffâr) esnafının reisiydi. Zerenc'e giderek bir bakırcının yanında çalışmaya başlayan Ya'küb babasının dükkânına sık sık uğrayan fütüvvet teşkilâtı mensubu gençlerin, ayyârların arasına katıldı. Ya'küb ve kardeşi Amr çok geçmeden zâhidlikleri ve cömertlikleriyle tanınip taraftar kazandılar. Ya'küb ve taraftarları, Sistan'da Tâhîrîler'e karşı isyan eden Büst şehri ayyârlarının reisi Sâlih b. Nasr (Nadr) el-Kinânî'ye katıldı. Sâlih, ordu kumandanlığına getirdiği Ya'küb'un yardımıyla Büst şehrini ele geçirdi (238/852). Sistan'daki Hâricîler'in reisi Ammâr b. Yâsir ve Tâhîrîler'in Sistan valisi İbrâhîm ile oğlu Muhammed'e karşı birlikte mücadele eden Ya'küb ile Sâlih bir süre sonra anlaşmazlığa düştüler. Aralarında meydana gelen savaşı kaybeden Sâlih kaçarak gizlendi (244/858). Sistan ordusu Sâlih'in ardından onun kardeşi Dirhem b. Nasr'a biat etti, Ya'küb ise onun ordu kumandanı olarak kaldı. Ancak Dirhem, Ya'küb'un halk tarafından sevilmesini kiskanarak onu öldürmek istedi. Durumu anlayan Ya'küb, Dirhem'in kuvvetlerini mağlûp edip bütün Sistan'a hâkim oldu; Sistan halkı ve ordusu Ya'küb'u emir olarak tanıdı (247/861).

Büst şehrine çekilmiş olan Sâlih b. Nasr, Ya'küb ile yaptığı savaşlarda başarılı olmayıp Zemindâver ve Zâbülistan hâkimi Zunbil'in yanına kaçtı. 7 Zilhicce 249'da (21 Ocak 864) Zunbil'in üzerine yürüyen

Ya'küb, Ruhhac bölgesinde yapılan savaşı kazandı; Zunbil öldürüldü (250/864). Sâlih b. Nasr kaçmaya muvaffak olduysa da daha sonra yakalanarak Zerenc'e götürüldü ve Muharrem 251'de (Şubat 865) burada vefat etti. Zunbil'in yeğeni Sâlih b. Hucr'u Ruhhac'a vali tayin eden Ya'küb, Hâricî reisi Ammâr'ı da bertaraf etmeyi başardı (27 Cemâziyelâhîr 251 / 26 Temmuz 865). Ardından Ruhhac'daki Kuhek Kalesi'nde isyan eden Vali Sâlih b. Hucr üzerine yürüyüp kaleyi kuşattı. Sâlih esir düşmekten önce intiharı tercih etti. Ya'küb kaleye güvenilir bir adamını bırakarak Zerenc'e döndü (26 Cemâziyelevvel 253 / 3 Haziran 867).

Daha sonra Sistan ve Afganistan'ın bir kısmını itaat altına alan Ya'küb, Tâhîrîler'in yönetimindeki Herat'ı zaptetti, ardından Büşenc'e hâkim oldu. Tâhîrî Hükümdarı Muhammed b. Tâhîr, Ya'küb'a elçilerle hediye ve hil'atlar gönderip onun Sistan, Kâbil, Kirman ve Fars hâkimiyetini tanıdı. Ya'küb da Zerenc'de kendi adına hutbe okutarak bağımsızlığını ilân etti (253/867). Sistan'ı düşmanlardan korumak için topraklarını genişletmek gerektiğine inanan Ya'küb bu amaçla ertesi yıl Kirman'a doğru yürüdü. Abbâsîler'in Fars valisi Ali b. Hüseyin'in kumandanı Tavk b. Muğallis ile giriştiği savaşı kazanıp Kirman'a hâkim oldu. Ardından Fars üzerine yürüdü. 5 Cemâziyelevvel 255 (21 Nisan 869) tarihinde Şiraz yakınlarında meydana gelen savaşta Ali b. Hüseyin'i esir aldı. Böylece Fars bölgesine de hâkim olan Ya'küb pek çok ganimet elde etti. Ancak onun geri dönmesinin ardından Fars tekrar Abbâsîler'in idaresi altına girdi.

Ya'küb Fars'ta iken Zunbil'in oğlu Firûz, Büst'te hapsedildiği yerden kaçarak önce Ruhhac'ı zaptetti, sonra da Zâbülistan'a hâkim oldu. Onu takip için sefere çıkan Ya'küb bu sırada Gazne'yi aldı, Zâbülistan'ı ele geçirip Gerdiz'i haraca bağladı ve Kâbil'e kadar ilerledi (255/869). Doğuya yaptığı bu seferin ardından tekrar Fars'a yönelmek isteyen Ya'küb, Halife Mu'temid-Alellah Ahmed b. Ca'fer'in Fars'a karşılık Belh, Tohâristan, Sistan ve Sind eyaletlerinin idaresini kendisine vermesi üzerine geri döndü. 259 (873) yılında çıktığı doğu seferinde Firûz'u ele geçirdi. Dönüşünde Herat'ı ikinci defa itaat altına aldı.

Hâricîler İbrâhîm b. Ahdar'ın reisliği döneminde Ya'küb'a itaat ettiler ve ordusuna katıldılar. Nişâbur'a hâkim olan Ya'küb, Tâhîrîler hânedanına son verdi (Şevval 259 / Ağustos 873). Ancak Halife Mu'te-

mid-Alellah, Ya'küb'u Horasan'ı ilhak etmesinden dolayı kınadı. Ya'küb, Fars bölgesini idaresi altına alma arzusundan vazgeçmiyordu. Bu maksatla Fars'a doğru hareket ederek Vali Muhammed b. Vâsıl'ı mağlûp etti (Zilkade 261 / Ağustos 875), böylece Fars bölgesi de onun idaresi altına girdi. Halife Mu'temid-Alellah, Ya'küb'un daha fazla ilerlemesini önlemek için bazı yerlerin yönetimini ona verdi, ayrıca kendisini Bağdat sâhib-i şurtalığına tayin etti. Ancak Ya'küb Bağdat'a doğru ilerleyerek Vâsır'ı da ele geçirdi. Halife ile kardeşi Muvaffak onu geri döndürmeye çalıştırsa da başarılı olamadılar. Bağdat ile Medâin arasında Dicle nehri kıyısında Deyrülâkûl denilen yerde meydana gelen savaş Abbâsî ordusunun zaferiyle sonuçlanınca (9 Receb 262 / 8 Nisan 876) Ya'küb Hûzistan'a çekilmek zorunda kaldı. Bu yenilginin intikamını almak için yeni bir ordu hazırlamaya başladıysa da bu sırada hastalandı ve on altı gün sonra vefat etti (14 Şevval 265 / 9 Haziran 879). Çocuğu olmadığından yerine veliaht tayin ettiği kardeşi Amr b. Leys geçti. Dindar, cesur, disiplinli, âdil, dürüst, akıllı ve ileri görüşlü bir hükümdar olduğu kaydedilen Ya'küb b. Leys bütün konularda kendisi karar verir, idarî işlere kimseyi karıştırmazdı. İmar faaliyetleriyle de ilgilenmiş, çok sayıda mescid ve bina yaptırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; Hamza el-İsfahânî, *Târîhu sinî mülûki'l-arz ve'l-enbiyâ*, Beyrut 1961, s. 176-177; Gerdîzî, *Zeynû'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 139, 142; *Târîh-i Sistan* (nşr. Bahâr), Tahran, ts., s. 192-194, 197-200, 204-209, 213-218, 222-228, 232-233; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân* (Cündî), IV, 379; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 185, 191-195, 247, 276-277, 288, 290-292, 310, 325-326; a.e. (trc. Ahmed Ağırakça), İstanbul 1986, VII, 60, 156, 162-164, 206-207, 241-243, 258, 271; Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî* (nşr. Abdülhay Habîbî), Kandeher 1328 hş., I, 236; İbn Hallikân, *Ve Feyât*, VI, 402-421; V. V. Barthold, *Turkestan down to the Mongol Invasion*, London 1928, s. 216, 228; a.e.: *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (trc. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 276, 278; a.m.f., "Saffâriiler Tarihi Hakkında" (trc. M. Altay Köymen), *TTK Belleter*, VII/26 (1943), s. 338-339; Abdülhüseyn Zerrinküb, *Târîh-i İrân Ba'd ez İslâm*, Tahran 1965, s. 624-628, 630-632, 634, 636-638, 641-643; Abbas İkbâl-i Âştîyânî, *Târîh-i Mufaşşal-ı İrân* (nşr. M. Debîr-i Siyâki), Tahran 1346 hş., s. 190-195, 197-198; C. E. Bosworth, "The Tahirids and Saffarids", *CHIr.*, IV, 110-113, 115, 121; a.m.f., *The History of the Saffarids of Sistan and the Maliks of Nimruz (247/861 to 949/1542-3)*, Costa Mesa 1994, s. 67-180; a.m.f., "Ya'küb b. al-Layth", *El²* (İng.), XI, 254-255; İbrâhim Bâstânî Bârzî, *Ya'küb b. el-Leys es-Saffâr* (trc. M. Fethî Yûsuf er-Reyyis), Kahire, ts. (Dârü'r-râidi'l-Arabî); Erdoğan Merçil, "Tahirîler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*,

İstanbul 1987, V, 401-406; a.m.f., "Saffarîler", a.e., V, 417-430; M. Forstner, "Ya'qûb b. al-Layth und der Zunbil", *ZDMG*, CXX (1970), s. 69-83; D. G. Tor, "Historical Representations of Ya'küb b. al-Layth: A Reappraisal", *JRAS*, series 3, XII/3 (2002), s. 247-275. ERDOĞAN MERÇİL

SAFFÂRİLER

(الصَفَّارِيُون)

Doğu İrân'da
Sistan bölgesinde hüküm süren
bir İslâm hânedanı
(861-1003).

Hânedanın kurucusu Ya'küb b. Leys es-Saffâr, 247'de (861) Sistan'a hâkim olduktan sonra doğuya doğru ilerleyerek hâkimiyet sahasını Gazne, Gerdiz ve Kabûl-Bâmiyân bölgesine kadar genişletti. Abbâsî Devleti'nin Kirman, Fars, Hûzistan ve Horasan'daki temsilcileriyle savaştı, Nişâbur'u istilâ edip Tahirîler'in buradaki idaresine son verdi (Şevval 259 / Ağustos 873). Bağdat'a 50 millik mesafedeki Deyrülâkûl'da Abbâsî kuvvetlerine karşı hayatında ilk defa yenilen Ya'küb (Receb 262 / Nisan 876), bu yenilginin intikamını almak için düzenleyeceği bir seferin hazırlıkları içindeyken öldü (14 Şevval 265 / 9 Haziran 879).

Ya'küb yerine kardeşi Amr'ın geçmesini vasiyet etti. Küçük kardeşi Ali'nin kabul etmemesine rağmen ordudan biat alarak hânedanın başına geçen Amr (265/879) emirliğinin hemen başında Abbâsî Halifesi Mu'temid-Alellah'a itaatini bildirdi. Halife bundan memnun olup kendisine bazı vilâyetlerin idaresiyle Bağdat sâhib-i şurtalığını verdi. Ayrıca Haremeyn'de bir temsilci bulundurmasına müsaade etti (266/879-80). Buna karşılık Amr her yıl Bağdat'a 20 milyon dirhem gönderecekti. Amr'ın tahta geçmesiyle daha önce Ya'küb'dan korkarak sinmiş olanlar isyan hazırlığına başladılar. Bunlardan Ahmed b. Abdullah el-Hucistânî, Tahirîler'in hizmetindeyken Ya'küb Nişâbur'u ele geçirdiği sırada onun hizmetine girmiş, daha sonra tekrar Tahirîler'in safında yer almıştı. Onunla hesaplaşmak için Nişâbur'a hareket eden Amr, Hucistânî ile giriştiği savaşta kardeşi Ali'nin çekimser kalması yüzünden mağlûp oldu (6 Zilhicce 266 / 18 Temmuz 880). Bir yıla yakın bir süre Taberistan ve Horasan'da çevreye akınlar yapan Hucistânî, Nişâbur'da kendi adına hutbe okutarak bağımsızlığını ilân ettiyse de gulâmlarından ikisi tarafından öldürüldü (268/882).

Amr, Fars Valisi Muhammed b. Leys'in halifeye yıllık haracı göndermemesi yüz-

rine kıymetli hediyelerle birlikte 4 milyon dirhem haracı Bağdat'a gönderdi. Halifenin kardeşi ve nâibi Muvaffak, Amr'ın bu hareketinden memnun kalarak onun emirliğini yeniden onayladı (270/883). Ancak şikâyet üzerine ertesi yıl emirlikten azledip yerine Muhammed b. Tâhir tayin edildi. Bu olayın ardından Amr ile Abbâsî kuvvetleri arasında çatışmalar sürerken Tolunoğulları'ndan Humâreveyh'in isyanı Muvaffak'ı Amr ile barış yapmaya zorladı. Kirman, Fars ve Horasan 10 milyon dirhem karşılığında Amr'a iktâ edildi (7 Safer 275 / 21 Haziran 888). Ayrıca Muvaffak, Amr'ın adının hutbede halifeye beraber anılmasını emretti. Bir süre sonra Muvaffak'ın Amr'ın ismini hutbeden çıkarması yeni bir savaşa sebep oldu. Amr, Abbâsî ordusunu yenilgiye uğratarak Şiraz'a girdi (1 Muharrem 277 / 25 Nisan 890). Mu'tazid-Bilâh halife olunca Amr'ı Horasan valisi tayin edip adının tekrar hutbelerde zikredilmesini emretti (279/892). Amr halifenin emriyle çıktığı seferde âsi Râfi' b. Herseme'yi mağlûp etti. Râfi'in bertaraf edilmesi Amr'ın halife nezdindeki itibarını artırdı ve Horasan'ın Ceyhun nehrine kadar olan kısmı tamamen onun hâkimiyetine verildi. İrân'da hâkimiyetini kuvvetlendiren Amr b. Leys, Mâverâünnehir'in yönetiminin de kendisine verilmesini istemektedir. Bunun üzerine halife Mâverâünnehir valisi ve Sâ mânî Emîri İsmâil b. Ahmed'i azledip yerine Amr'ı tayin etti (23 Muharrem 285 / 19 Şubat 898). Bu durum Saffâriiler ile Sâ mânîler arasında savaşa yol açtı. İsmâil b. Ahmed, Amr'ı Belh yakınlarında mağlûp ve esir etti (15 Rebûlâhîr 287 / 19 Nisan 900).

Amr'ın esir düşmesinin ardından Horasan'a Sâ mânîler hâkim oldu. Bu dönemde Saffâri kumandanları Amr'ın torunlarından Tâhir b. Muhammed b. Amr'a biat ettiler (17 Cemâziyelevvel 287 / 20 Mayıs 900). Ancak Tâhir'in amcalarından Leys b. Ali b. Leys de Saffâri hânedanının başına geçmek istiyordu. Tâhir ve kardeşi Ya'küb dedeleri Amr b. Leys için Sâ mânîler tarafından istenilen fidyeyi ödemediler. Amr Bağdat'a gönderildi ve orada öldürüldü (289/902). Müktefi-Billâh, Tâhir'in müracaatı üzerine aynı yıl Fars bölgesini ona verdi. Fars'taki bütün işlerin yönetimini Türk gulâmlarından Sebûkerî'ye (Sübkerî) bırakıp vaktini eğlence ve avla geçiren Tâhir'in israfı yüzünden zengin Saffârî hazinesi boşaldı; öte yandan vergi toplanamaz oldu. Bu durum Sistan'da büyük karışıklıklara yol açtı. Sonuçta Leys b. Ali Sistan'a hâkim oldu. Sistan'ı terketmek